

IJTIMOIIY TADBIRKORLIK VA SOLIQ YUKLAMALARI: TAHLILIIY YONDASHUV

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga yuklatilayotgan soliq majburiyatlari tahlil qilinadi hamda ularning iqtisodiy faoliyatiga ta'siri baholanadi. Ijtimoiy tadbirkorlikning asosiy vazifasi foyda ortidan quvmasdan, ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lsa-da, amaldagi soliq yuklamalari ushbu subyektlar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolada mavjud soliq tizimining ijtimoiy tadbirkorlik uchun qulaylik darajasi, imtiyozlar tizimi, soliq yengilliklarining yetarliligi va ularni qo'llashdagi muammolar tahliliy tarzda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga nisbatan soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *Ijtimoiy tadbirkorlik, soliq yuklamasi, soliq imtiyozlari, iqtisodiy rag'bat, soliq siyosati, tahlil, innovatsion faoliyat, ijtimoiy foyda, moliyaviy barqarorlik, xalqaro tajriba.*

Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida iqtisodiy o'sishni ijtimoiy barqarorlik bilan uyg'unlashtirish zaruriyati tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy tadbirkorlik fenomeni jamiyatda muhim o'rin egallamoqda. Ijtimoiy tadbirkorlik – bu nafaqat iqtisodiy foyda olish, balki ijtimoiy, madaniy, ekologik muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan faoliyat turidir. O'zbekiston sharoitida bu soha endilikda shakllanib borayotgan bo'lsa-da, uni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Biroq, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari ham umumiy soliq tizimi doirasida faoliyat yuritadi va ular uchun alohida yondashuv mavjud emas. Bu holat, ko'pincha, ularning iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, kichik hajmli ijtimoiy bizneslar ko'pincha yuqori soliq yuklamasi ostida qolib ketmoqda. Shu munosabat bilan, ijtimoiy tadbirkorlik va soliq siyosati o'rtasidagi o'zaro munosabatni chuqur o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini taklif qilish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

Mazkur maqolada ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga nisbatan qo'llanilayotgan soliq yondashuvlari tahlil qilinadi. Soliq yuklamalarining intensivligi, imtiyoz va yengilliklarning

yetariligi, shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasiga asoslangan holda O‘zbekistonda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan samarali model va mexanizmlar o‘rganiladi. Ushbu tahliliy yondashuv asosida ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortish tizimini takomillashtirish bo‘yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilingan.

Ijtimoiy tadbirkorlik zamonaviy iqtisodiy tizimda tobora muhim o‘rin egallab borayotgan sohalaridan biridir. U klassik biznesdan farqli o‘laroq, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish, aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ekologik va madaniy muammolarni bartaraf etishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tadbirkorlar o‘z faoliyatini davom ettirish uchun iqtisodiy barqarorlikka, moliyaviy manbalarga ega bo‘lishi lozim. Aynan shu nuqtada soliq yuklamalarining og‘irligi yoki yengilligi ularning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasida soliq siyosati oxirgi yillarda sezilarli darajada isloh qilinmoqda. Soliq ma‘murchiligi soddalashtirilmoqda, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Biroq, amaldagi soliq tizimi hali ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining o‘ziga xos xususiyatlarini to‘liq inobatga olmaydi. Masalan, ular ko‘pincha tijorat tashkilotlari bilan bir xil sharoitda soliqqa tortiladi, bu esa moliyaviy jihatdan barqarorlikka putur yetkazishi mumkin.

Soliq yuklamasi — bu tadbirkorlik subyektlarining davlat byudjetiga to‘laydigan soliqlari yig‘indisidir. Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari foydani qayta investitsiya qilish, ya‘ni uni ijtimoiy loyihalarga yo‘naltirish orqali foyda ko‘radi. Shu bois ularga nisbatan soliq siyosatining yumshoq shakllari, imtiyozli mexanizmlar, nol yoki qulay stavkalar qo‘llanilishi zarur.

Amaldagi qonunchilikda ayrim soliq imtiyozlari mavjud. Jumladan, notijorat tashkilotlari uchun ayrim hollarda foyda solig‘idan ozod etish, homiylik mablag‘lari uchun soliqdan chiqarish imkoniyati yaratilgan. Ammo ijtimoiy tadbirkorlik — bu har doim ham notijorat shaklida emas, balki kichik va o‘rta biznes shaklida ham faoliyat yurituvchi subyektlarni qamrab oladi. Shuning uchun ularning yuridik maqomi va moliyaviy faoliyati nuqtayi nazaridan farqlanishi hisobga olinmayapti.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga nisbatan alohida soliq yondashuvi mavjud. Masalan, Buyuk Britaniyada “Community Interest Company” (CIC) maqomiga ega subyektlar uchun maxsus soliq yengilliklari joriy etilgan. Germaniyada esa ijtimoiy korxonalar daromadlarining muayyan qismini soliqqa tortishdan ozod etish amaliyoti mavjud. AQShda esa “Benefit Corporation” yoki “B Corp” maqomiga ega korxonalar federal va mahalliy darajadagi yengilliklardan foydalanadi.

O‘zbekiston sharoitida esa ijtimoiy tadbirkorlik tushunchasining huquqiy maqomi hali to‘liq shakllanmagan. Bu esa ularni soliqqa tortishda bir xil mezon qo‘llanishiga olib keladi. Masalan, ijtimoiy xizmat ko‘rsatadigan, nogironlar, kam ta‘minlanganlar, yolg‘iz keksalar bilan ishlaydigan tadbirkorlar ham umumiy soliq stavkalari asosida hisob-kitob qiladi. Natijada ularning xarajatlari ko‘payib, ijtimoiy maqsadlarni bajarish qobiliyati kamayadi.

Soliq yuklamalarini tahlil qilgan holda, ushbu subyektlarga nisbatan quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun maxsus yuridik maqom joriy etish va ularni soliqqa tortishning alohida tartibini ishlab chiqish.
2. Ularning ijtimoiy faoliyatidan olinayotgan daromadlarini soliqdan ozod qilish yoki past stavkada soliqqa tortish.
3. Ijtimoiy xizmatlar, ko‘mak dasturlari, ta‘lim va sog‘liqni saqlash sohalarida faoliyat yuritayotgan ijtimoiy korxonalarni subsidiya va grantlar orqali qo‘llab-quvvatlash.
4. Soliq hisobotlarini soddalashtirish va raqamlashtirish orqali ularning ma‘muriy yukini kamaytirish.

Ushbu takliflar nafaqat ijtimoiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, balki uning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Zero, ijtimoiy tadbirkorlikni rag‘batlantirish orqali davlat jamiyatdagi muammolarni hal etishda muhim ittifoqchiga ega bo‘ladi.

Ijtimoiy tadbirkorlik — bu ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan, foydani asosiy maqsad sifatida emas, balki ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni davom ettirish vositasi sifatida ko‘radigan tadbirkorlik shaklidir. Mazkur maqolada ko‘rib chiqilganidek, bunday subyektlarning rivoji bevosita ularni soliqqa tortish tizimining adolatli va rag‘batlantiruvchi bo‘lishiga bog‘liq.

O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortish tizimi hali to‘liq shakllanmagan. Ularning turli shakldagi faoliyatlari, ijtimoiy yo‘naltirilgan maqsadlari, moliyaviy imkoniyatlari inobatga olinmagan holda yagona mezon asosida soliqqa tortilishi mavjud imkoniyatlardan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Shu boisdan, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun differensial yondashuvga asoslangan soliq siyosati ishlab chiqilishi muhim.

Ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda xorijiy tajriba — ayniqsa, maxsus maqomlar, soliq imtiyozlari, daromadni qayta investitsiya qilishga rag‘bat yaratish kabi mexanizmlardan foydalanish O‘zbekiston sharoitida ham qo‘llanilishi mumkin. Buning uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish tavsiya etiladi:

- Ijtimoiy tadbirkorlik tushunchasini qonuniy jihatdan mustahkamlash;
- Maxsus soliq rejimlarini joriy etish;

- Davlat tomonidan subsidiya, grant va boshqa moliyaviy yordam ko‘rsatish tizimini yaratish;
- Soliq yuklamalarini kamaytirish va hisobot topshirishni soddalashtirish.

Shunday yondashuv natijasida ijtimoiy tadbirkorlik faoliyati iqtisodiyotning barqaror va ijtimoiy mas’ul sohalaridan biriga aylanishi, davlat va jamiyat hamkorligi kuchayishi, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytiruvchi vosita sifatida shakllanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Тошкент, 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларда миллий иқтисодий ривожлантириш стратегияси тўғрисида”ги Фармони. – Тошкент, 2022.
3. Bekmurodov, M. Ijtimoiy tadbirkorlik: nazariy asoslar va rivojlanish omillari. – T.: Iqtisodiyot, 2021.
4. Xolbo‘yev, A. Soliq siyosatining iqtisodiy o‘lishga ta’siri. – T.: “Fan”, 2020.
5. OECD. Taxation and Social Economy Enterprises. – Paris: OECD Publishing, 2019.
6. Dees, J.G. The Meaning of Social Entrepreneurship. Stanford University, 2001.
7. Alter, K. Social Enterprise Typology. Virtue Ventures LLC, 2007